

VÖLGYESI ORSOLYA

Királyi biztosi vizsgálat Békés megyében (1835)

Békés megye reformkori viszonyainak részletes bemutatásával mindaddig adós maradt a történetírás.¹ A vármegye életének gazdaság- és társadalomtörténeti szempontból történő elemzése, a helyi és az országos jelentőségű események egymásra vonatkoztatása még további hosszú és alapos kutatómunkát igényel. Mégis feltűnő, hogy Békés az 1830-as évek fordulóján – a történetírás eddigi ismeretei szerint minden különösebb előzmény nélkül – a reformellenzék egyik fontos bázisává vált.² Ezt a fordulatot a kortársak is érzékelték, s különösen a kormányzat részéről – mint a későbbiekben látni fogjuk – igyekeztek is magyarázatot keresni e látszólag meglepő változásra. E dolgot politikatörténeti szempontból szeretné ezt a kérdést megközelíteni, azokat a mozzanatokot bemutatva, melyek 1835 nyarán a vármegyében királyi biztosi vizsgálat elrendeléséhez vezettek.

Miután Kölcsey Ferenc társával, Eötvös Mihállyal együtt lemondott követi tisztéről 1834 decemberében, az ellenzék részéről megfogalmazódott az az elképzelés, hogy Kölcseyt egy másik megyében újraválasszák.³ Magától értetődően merült fel ebben az összefüggésben Békés vármegye is, mely ellenzéki szellemével,⁴ országgyűlési követcink következetes reformpárti magatartásával már egy ideje felkelte a kormányzat figyelmét.⁵ Gróf Reviczky Ádám kancellár 1834. december 30-i felségelőterjesztésében⁶ beszámolt arról, hogy a József nádortól kapott hírek szerint a békési második követ, Szombathelyi Antal⁷ megyéjébe készül visszatérni, hogy tisztéről Kölcsey javára lemondjon. A kancellár szerint Szombathelyi elvei,

¹ Vö. Dokumentumok az 1848-49-i forradalom és szabadságharc Békés megyei történetéhez. Összeállította és a bevezetőt írta Járosi József. Gyula, 1995. 7. ssk.

² Ezt dokumentálják a rendszeres biztosi munkálatok Békés megyei vitái, melyek bizonyos mozzanataira már utalt Barta István (Barta István: A fiatal Kossuth. Budapest, 1966. 151-173.). A Békés megyei operátumok gazdag iratanyaga még részletes elemzésre vár.

³ A kérdésről legújabban lásd Pajkossy Gábor: Kölcsey követi lemondásának történetéhez. Századok, 1996. 5. sz. 1191-1209. (a továbbiakban: Pajkossy)

⁴ Békés vármegye 1831. október 26-án nyomtatásban is megjelent latin nyelvű feliratában tiltakozott az október 2-ra összehívott országgyűlés elhalasztása miatt, és ellenlépésként az adófizetés felfüggesztését helyezte kilátásba. A köriratról készült német nyelvű fordításhoz mellékelte jelentésben a jelentéstevő még elképzelhetetlennek tartotta, hogy a felirat Békésben született volna. Úgy vélte, a szöveget valamely észak-magyarországi megyében készítették, és olyan ellenzéki politikus fogalmazhatta, mint például a Bars megyei Balogh János. Békés tehát csak ennek az akciónak eszköze lehetett, hiszen – a beszámoló szerint – a megyében nincs olyan személy, aki hasonló eszméket vallott volna. MOL Regnicolaris Levéltár Takács-hagyaték. N 119 (a továbbiakban: Takács-hagy.) Fasc. 42. 5536., a feliratról lásd még MOL Filmtár W 4448: HHStA Staatskonferenzakten, 1831:2227.

⁵ Az 1832-36-os országgyűlést értékelő beszámoló Békés vármegye követeit, Novák Antalt, Csepcesányi Tamást és Szombathelyi Antalt Deák Ferencel, Klauzál Gáborral, Kölcsey Ferencel, Pázmándy Dénessel együtt az „ultra liberalis ellenzéki párt” tagjai közé sorolta. MOL Bécsi levéltárakból kiszolgáltatott iratok. Varia der Kabinertskanzlei (I 58) (a továbbiakban: MOL Bécsi lev. ir.) 12. cs. 310. r.

⁶ MOL Magyar kancelláriai levéltár. Magyar királyi kancellária Acta praesidialia (A 45) (a továbbiakban: MOL Kanc. cln.) 1835:87.

⁷ Szombathelyi Antal (1802-1862) a megye táblabírája, Novák Antal lemondása után, 1834 nyaratól Békés vármegye második követe. Az 1832-36-os országgyűlésen az ellenzék tagja, Kossuth és Deák bizalmas barátja (vö. MOL Bécsi lev. ir. 12. cs. 419. r-v), megyéjét az 1843-44-sz. diétán is képviselte. 1843-tól 1846-ig főjegyző, 1846-tól 1849-ig első alispán.

az országgyűlésen tanúsított magatartása, továbbá a megyében meghatározó szerepet játszó, nagyrészt uradalmi szolgálatban álló nemesség, Novák Antal főjegyző⁸ ellenzéki tevékenysége és Lánczy József⁹ főispán erélytelensége¹⁰ ezt a hírt nagyon is valószínűvé teszik. Reviczky eddigi tapasztalatai alapján úgy vélte, hogy egyenesen a nádornak kellene a békési főispánt határozott fellépésre felszólítani.¹¹ József nádor Reviczky 1834. december 29-i elnöki levelére válaszolva megerősítette, hogy Szombathelyi Antal már korábban szabadságot kért, és visszautazott megyéjébe. Miután Kölcsey bihari megválasztása kudarcot vallott, várható, hogy a békési második követ Kölcsey javára lemond tisztéről. Ugyanígy nem lehetetlen, hogy Csepicsányi Tamást¹² otthoni körülményei az országgyűlés elhagyására kényszerítik, így ha valamely követi hely megürülne, Kölcsey megválasztásától komolyan tartani lehetne. A nádor szerint Lánczy főispán próbált lépéscket tenni ennek megakadályozására, de a megyében kevés megbízható embere volt, s a tisztikarra sem számíthatott. Mégis a nádor nem tartott volna tanácsosnak a kormány részéről semmilyen beavatkozást, mivel ebből több kár származna, mint haszon.¹³ Reviczky tehát újabb, 1835. január 8-i felségelőterjesztésében ismételten jelezte, hogy értesülései szerint Szombathelyi Antal vagy Csepicsányi Tamás békési követek tisztükről lemondani szándékoznak Kölcsey javára. Reviczky beszámolt arról, hogy Lánczy békési főispán erélytelensége miatt levelet intézett ez ügyben Lajcsák Ferenc nagyváradi püspökhöz, és közvetlen vagy közvetett úton felszólította a megyei nagybirtokosokat – így gróf Wenckheim Ferencet, gróf Almássy Alajost –, hogy a magánszolgálatukban álló birtoknélküli nemceseket igyekezzenek a kormányzat számára megnyerni, és újabb kö-

⁸ Novák Antal (1797, Pest – 1843. május 19., Gyula) a megyében birtokkal nem rendelkező, örmény származású család sarja; a gróf Károlyi család ügyésze lett, majd báró Wenckheim József szolgálatába állt. 1819 és 1828 között Békés vármegye aljegyzője, 1828-tól 1837-ig főjegyző, 1837 és 1843 között első alispán. 1830-tól aransarkantyús vitéz, továbbá az 1841-ben megalakult gyulai kaszinó elnöke. Első feleségével, a szintén örmény eredetű családból való Placsintár Magdolnával 1823-ban kötöttek házasságot. (E házasságából 1824-ben született lánya, Szidónia Tormássy János felesége lett.) Második feleségéről, Eckstein Aloysiától két lány született: 1840-ben Valéria és 1842-ben Iréne Erelka. Békés vármegyéet az 1830-as, majd az 1832-36-os országgyűlésen is képviselte 1834 júniusáig. Az egykorú titkosrendőri jellemzés is elismerte sokoldalú képzettségét és az ország legkitűnőbb főjegyzői közé sorolta. Az 1832-36-os országgyűlésen a liberális ellenzékhez tartozott, közeli barátságban állt Kölcsey Ferencel, Deák Ferencel, Bcöthy Ödönnel és Kossuth Lajossal. Az országgyűlésről való végleges hazatérése után nemcsak Békésben, hanem a szomszédos megyék közgyűlésein is az ellenzék nézetét képviselte, (vö. MOL Takács-hagy. Fasc. 46. 6454., Fasc. 47. 6988.) és elősegítette a magyarországi és erdélyi opposzió kapcsolatfenntartását (Az életrajz forrásai: Kempelen Béla: Magyar nemesi családok. VIII. kötet. Budapest, 1914.; MOL Bécsi lev. ir. 12. cs. 418. r-v.; a gyulai római katolikus plébánia anyakönyvei; a követi megbízatásról történt lemondása után készült titkosjelentésekből lásd MOL Takács-hagy. Fasc. 47. 6763.). A Békés megyei tisztikarra vonatkozó adatokat itt és a következő jegyzetekben lásd Karácsonyi János: Békés vármegye története. I. kötet. Gyula, 1896. 472-480.

⁹ Lánczy József (1763-1841) 1809-től a Királyi Tábla, 1821-től a Hétszemélyes Tábla bírása. 1825-től Békés vármegye főispánja. Az 1832-36-os országgyűlés alatti tevékenységéről készült titkosjelentést l. MOL Bécsi lev. ir. 12. cs. 381 r-v.

¹⁰ Reviczky Lánczy Józsefet kevésbé tartotta határozottnak, mint báró Vécsey Miklós szatmári és gróf Zichy Ferenc bihari főispánokat, egyúttal utalt arra, hogy Novák Antal lemondása után credménytelenül próbálta befolyásolni a békési követválasztást. A kancellár ugyanis Cséh Ferenc első alispánt vagy Horváth Antal másodalispánt szerette volna Novák helyén látni. A főispán azonban Reviczky határozott felszólítása ellenére sem akadályozta meg Csepicsányi Tamás megválasztását (MOL Kanc. cln. 1835:87).

¹¹ A kancellár ez ügyben 1834. december 29-én írt József nádornak.

¹² Csepicsányi Tamás 1812 szeptemberében tette le ügyvédi vizsgáját. Túróc vármegyéből 1813-ban költözött le Békés megyébe. 1828 után Stockhammer Ferdinánd birtokainak zárgondnoka. Az 1832-36-os országgyűlésen a megye követe. 1834-ben a Stockhammer-javakból a csabai birtokrészt Csepicsányi, Szombathelyi Antal, Beliczay József és Bodroghy Pap József vásárolták meg.

¹³ MOL Kanc. cln. 1835:17.

vetválasztás esetén Horváth Antal másodalispán¹⁴ megválasztását támogassák. Ugyancsak kapcsolatba lépett – mint említettük – már 1834. december 29-án ez ügyben József nádorral, december 31-én Cseh Ferenc Békés megyei első alispánnal¹⁵ és a személynökön, Somssich Pongrácon keresztül Horváth Jánossal, Horváth Antal apjával. A kancellár természetesen tisztában volt azzal, hogy a követi megbízatásáról már 1834 nyarán lemondott megyei főjegyző, Novák Antal az ellenzék jelentős személyiségeivel – Wesselényi Miklóssal, Beöthy Ödönnel, Kölcseyvel – szoros összeköttetésben áll, és velük egyetértésben cselekszik, továbbá úgy vélte, hogy Kölcsey megválasztásának számos támogatója lenne Békésben.¹⁶

Végül is sem Szombathelyi, sem Csepcsányi nem mondott le követi megbízatásáról – talán mert Novák főjegyző és rajta keresztül az ellenzék tudomást szerezhetett a kormányzat tervezett ellenlépéseiről –, így Kölcsey újraválasztására Békésben nem került sor.

Békés megye 1834 novemberében tartott közgyűlése a mezőberényi evangélikus iskola Szarvasra történő átköltöztetése kapcsán ismét olyan végzést hozott, mely felkeltette a kormányzat figyelmét. 1834 januárjában ugyanis az anyagi gondokkal küzdő mezőberényi iskola számára több szarvasi birtokos, így gróf Bolza József is adománylevelet állított ki. Az immár Szarvasra átkerülő tanintézet alapítólevelének harmadik pontja a következőket tartalmazta: „A közjó előmozdítása s a nemzeti nyelv kifejlése lévén legfőbb rugója ezen alapítványnak, miután az előhaladó kor méltán reményleni engedti azt, hogy idővel hozandó törvény szerint katolikus ifjúság is részesülhetne az intézetben, annál fogva ezek is a fent érintett intézetben való tudományak gyakorlásában részesíttessünk.”¹⁷ Az 1834. november 4-i közgyűlés elé terjesztett alapító okirat kapcsán a megye végzést hozott, melynek értelmében levéllel fordultak Lajcsák Ferenc nagyváradi püspökhöz, az ottani kerületi iskolák főigazgatójához. A levélben hittanárt kértek a szarvasi iskola leendő katolikus tanulói számára: „...Katholikus ifjúságot az Evangélikus felekezetnek Oskolájokból egyenesen kizáró törvény nem létez, – a törvény egy oldalú kétes magyarázatjából eredő tilalmazásokat pedig törvényes erejűeknek az 1790 dik évi 12 dik törvény Cikk rendeletéhez képpes tartani éppen nem lehetvén, – szükségesnek koránt sem tartjuk, azt, hogy ily helyzetben előbb igenleges törvényhozatala váratassék be...”. Annál is inkább lehetségesnek vélték a kérés teljesítését, mert az iskolát nem elsősorban felekezeti intézménynek, hanem olyan közintézetnek tekintették, melyből vallása miatt senkit sem lehetne kizárni. Lajcsák Ferenc ez ügyben a Helytartótanácsot és magát a kancellárt is megkereste, 1834. december 6-án pedig a megye kérését elutasító levelet fogalmazott meg.¹⁸ Az 1835 márciusában tartott újabb közgyűlés a levél kihirdetése után, mint a későbbiekben látni fogjuk, a megváltozott politikai körülmények miatt, a kérdést levette a napirendről.

A három nevezetes úrbéri törvénycikk (az önkéntes örökváltságról szóló szakasz, az úriszék korlátozását és a jobbágyok személy- és vagyonbiztonságát kimondó cikkelyek) 1834 decemberében – jórészt a kormányzati beavatkozás eredményeként – az alsótáblán vereséget szenvedtek.¹⁹ Az úrbéri törvénycikkekkel kapcsolatban 1834 augusztusában kiadott királyi resolútiót ezután az országgyűlési ellenzék úgy értelmezte – mentve ezzel a csaknem két évig többséget bíró reformjavaslatokat –, hogy a királyi leirat azokat nem vetette el, csupán a jog-

¹⁴ Répeze-szentgyörgyi Horváth Antal 1833-tól 1836-ig a vármegye másodalispánja. Nagyapja, Zsigmond 1802 és 1809 között a megye főispánja; apja, János 1812-ben és 1825-ben Békés vármegye országgyűlési követe.

¹⁵ Cseh Ferenc 1835. január 3-i válaszáat lásd MOL Kanc. eln. 1835:83. Az alispán szerint Szombathelyi lemondásáról semmi biztosat nem lehet tudni.

¹⁶ Lásd MOL Magyar kancelláriai levéltár. Magyar királyi kancellária Acta praesidialia secretiora (A 49) (a továbbiakban: Kanc. eln. titk.) 1834:2225 és MOL Kanc. eln. 1835:96.

¹⁷ Becke Gyula: A békési Ág. Hitv. Ev. Egyházmegye tulajdonát képező s az általa fenntartott Szarvasi Főgymnasium története 1802-1895. Gyula, 1895.

¹⁸ MOI. Kanc. eln. 1835:124.

¹⁹ Vö. Pajkossy 1191-1193.

ügyi munkálat megfelelő helyére utasította. Sőt a VIII. törvénycikknek a jobbágy személy- és vagyonbiztonságára vonatkozó paragrafusát Deák Ferenc zalai követ indítványára már az úrbéri törvénycikkek újratárgyalásakor törvénybe kívánták foglalni. Az 1835. január 2-i kerületi ülésen ugyanis Deák azt javasolta, hogy az úriszécrről szóló VII. cikkely 5.§ bevezetőjébe iktassák be a nevezetes alapelvet. A rendek 25 szavazattal 22 ellenében elfogadták a zalai indítványt.²⁰ Az említett törvényjavaslatok napirenden tartása mellett foglalt állást Békés vármegye is, melynek ellenzéki tevékenysége, közgyűlési végzése – mint az előzőekben láthattuk – már előkészítették a kormányzat keményebb fellépését. Ez a kormányzati fellépés aztán az országos figyelem középpontjába állította a megyét, és Wesselényi, valamint Balogh János ügy mellett a szólásszabadság újabb sérelmét jelentette az 1835 ősztől az országgyűlési tanácskozásokon.

Wirkner Lajos²¹ 1835. január 6-án ugyanis értesítette Rvcizky kancellárt, hogy Békés vármegye legutóbbi közgyűlésén körlevelet fogadott el, melyben valamennyi törvényhatóságot felszólította, hogy az úrbéri 5. törvénycikknek az önkéntes örökváltságot engedélyező 2.§-át a jogügyi munkálat tárgyalása során ismét tűzzék az országgyűlés napirendjére. Wirkner korábbi értesüléscirc hivatkozva ismételten megerősítette, hogy az ellenzék mindent el fog követni, hogy az önkéntes örökváltságot engedélyező törvényjavaslat számára a megyékben a többséget ismét megszerezze, éppen ezért a kormányzat részéről ellenlépéseket javasolt. Ennek érdekében mellékelte azoknak a személyeknek a listáját, akikhez ez ügyben a kormányzat teljes bizalommal fordulhat.²² Wirkner egyúttal felhívta a figyelmet Békés vármegye egy másik körlevelére, melyben a megye, az alsótábla elnöke, a kormányt képviselő személynök ellen indított támadást. Rvcizky bizalmasa ennek az 1834 novemberében született körlevélnek a másolatát is csatolta beszámolójához. Békés vármegye rendi Túróc megye

²⁰ Az 1835. január 2-i kerületi ülés vitáját lásd Kossuth Lajos Összes Munkái IV. Országgyűlési tudósítások. S. a. r. Barta István. IV. kötet. Budapest, 1959. (a továbbiakban: KLÖM IV.) 94-98. Az ennek értelmében módosított üzenet szövegét lásd Iratok III. 293. skk. A szavazásról készült kimutatást lásd MOL Kanc. ch. 1835:96. Vö. még Csepesy Tamás 1835. január 15-i követjelentésével: „Januárius 2kán ismét elkezdődtek a’ Kerületi ülések az Országos ülésekkel felváltva folyvást a’ Kegye: Kir: Resolutio következésében fel vett urbéri munkálat felett. Januárius 2kán a’ kerületi ülésben Zalai Követ /:Deák/: indítványt tett, hogy minenkutánna a’ VIIIik Törvény Czikkely el esett, annak principiumát a’ VIIik Törvény Czikkely 5k szakasza előtt szükséges ki mondani, mely indítvány 25. Megyék voksával a’ hová a’ Békési is járult elfogadott.” (BmL Békés vármegye nemsi közgyűlésének iratai 53. jelentés.)

²¹ Wirkner Lajos (1802-1882) Az Udvari Kancellária fogalmazója, majd 1833 októbertől titkára, gróf Rvcizky Ádám bizalmasa. Wirkner jelen volt az országgyűlés ülésin, és Pozsonyból részletes jelentéseket küldött a kancellárnak. Emlékirata fontos történeti forrás (Wirkner Lajos: Élményeim. Néhány lap 1825-től 1852-ig terjedő nyilvános pályám naplójegyzeteiből. Pozsony, 1879.).

²² MOL Kanc. ch. 1835:125. A megkeresendő személyek: Árva vármegye: Pálffy Fidél főispán; Bács vármegye: Rudics József aranyarkantyús vitéz, a megye országgyűlési követe; Bars vármegye: gróf Keglevich János főispán és Majtényi László, 1833 szeptemberéig a megye országgyűlési követe és első alispánja; Liptó vármegye: Plathy Gáspár első alispán; Pest vármegye: József nádor, főispán; Nyitra vármegye: Vurum József nyitrai püspök; Zólyom vármegye: Folger Ferenc kanonok és Svajczér Gábor selmecebányai főkamagróf; Fejér vármegye: gróf Cziráky Antal országbíró, a megye főispánja; Győr vármegye: Bezerédy Ignác első alispán; Moson vármegye: Torkos Mihály első alispán; Vas vármegye: Niczky János, 1834-ig a megye első alispánja és országgyűlési követe, ekkortól a Királyi Tábla bírāja; Veszprém vármegye: Rohonczy János, a megye első alispánja; Bereg vármegye: gróf Vay Ábrahám főispáni helytartó; Gömör vármegye: Almássy József főispán, a Hétszemélyes Tábla bírāja és Abaffy Károly első alispán; Heves vármegye: Pyrker János László egri érsek, a megye főispánja; Sáros vármegye: Péchy Imre első alispán; Torna vármegye: Scitovszky János rozsnyói püspök; Arad vármegye: báró Orczy Lőrinc főispán; Csanád vármegye: Lonovics József csanádi püspök; Csongrád vármegye: Babarczy Imre első alispán; Krassó vármegye: Gyúrky Pál főispán; Máramaros vármegye: gróf Vay Ábrahám főispán és Gerszon Antal máramarosszigeti kamarai adminisztrátor, Pest, Gömör, Zemplén, Máramaros megyék táblabírása.

1834. június 25-én elfogadott határozatára reagáltak, mely szerint az országgyűlési követeknek utasításukat kötelezően be kellene mutatniuk az alsótábla elnökének, akinek jogában állna az utasításával ellentétesen cselekvő követet meginteni, illetve az érintett törvényhatósággal közölni, hogy képviselője visszahívandó. Békés ellenvetését így fogalmazta meg: „De valjon tanácsos is e egy alkotmányos szabad Nemzet Képviselőit kötelességekbeni eljárásokra nézve éppen annak vetni bírósága alá, Ki a' Kormány Képét viseli, és kit országos Rendek Elnökjévé nem a' Törvény tett.” A körlevél további részében nyilvánvalóvá válik, hogy a két törvényhatóság ellentétesen ítélte meg az országgyűlés tanácskozásainak hangnemtét és tartalmát. Túróc ugyanis „az országgyűlésen előfordult előadásokat Külföldi féktelenség elveinek hódolóknak, a nemesség szabadságait tipróknak, és a' vagyonok szabad birtokát zavaróknak bélyegez.” Békés szerint azonban ezek a kijelentések – melyek nyilvánvalóan az úrbéri törvénycikkek vitáira utalnak – annak jelci, hogy vannak, akik saját érdekeiken felülemelkedni nem akarnak, majd a követek így összegzik véleményüket: „Tekintjük bár Turotz Megyének annyira visszatetsző Ország Gyűlési előadásokra, hová irányulhatnak azok? értelmünk szerént csak azon igazság és önkény nélküliséget kívánták okokkal a' Magyar nép számára ki vivni, mellyel a' Szomszéd Austriai, Morva és Cseh nép már régen bír és mellyet az emberiség jogaira tekintve Urunk Királyunk is bizonynyal Magyar népétől megtagadni nem fog.”²³

Az 1834 novemberében keletkezett békési körlevél egyértelműen foglalt állást a jobbágyoknak adandó engedmények és törvényi garanciák ügyében, s a megye álláspontja ezekben a kérdésekben 1834 decembere után sem változott. Mégis feltűnő és magyarázatot igénylő, hogy Wirkner már 1835. január 6-án jelenti az úrbéri V. törvénycikk napirendre tűzését szorgalmazó másik, a későbbiek során nagy jelentőséggel bíró körlevél meglétét, holott azt csak Békés vármegye 1835. február 3-i közgyűlés hagyta jóvá.

Reviczky kancellár, bár a legújabb békési körlevél tartalmát nem ismerte,²⁴ a megyéből érkező nyugtalanító hírek hatására azonban elrendelte, hogy a temesvári főpostatiszt a legszigorúbb titoktartás mellett személyesen utasítsa valamelyik megbízható gyulai postai alkalmazottat, hogy a megye minden körlevelét Gyuláról közvetlenül Temesvárra küldje. A temesvári főpostatisztnak pedig meghagyta, hogy egy példányt közvetlenül neki továbbítson, a többi további utasításig tartóztassa fel. Reviczky kancellár a megyei körlevél kapcsán egy korábbi rendelkezéssel összhangban adta ki utasítását. 1833. október 9-én ugyanis a kancellár Szatmár megyei vallásügyi körirat²⁵ miatt született felterjesztésében két dolgot javasolt az uralkodónak: egyfelől a király ismételten szólítsa fel a megyei előjárókat, hogy a már érvényben lévő rendelkezésnek megfelelően akadályozzák meg a kormányzat érdekeivel ellentétes „üzelmeket”, az alkotmányosságot és különösen a közjogi kérdéseket érintő közgyűlési határozatokat pedig azonnal jelentsék.²⁶ Másfelől a kancellár szükségesnek tartotta, hogy a Hely-

²³ A békési körlevél szövegét lásd MOL Kanc. eln. 1835:125.

²⁴ Mathias Biringner budai főpostatiszt 1835. február 25-én Reviczky kancellárral közölte, hogy a budai postahivatalban a békési köriratból 34 példányt tartóztattak fel a kancellár további parancsáig (MOL Kanc. eln. titk. 1835:67). Biringner április 13-i újabb előterjesztéséhez mellékelve küldte el a körlevél egyik példányát a kancellárnak (MOL Kanc. eln. 1835:926).

²⁵ Miután az 1832-36-os országgyűlésen a protestánsok vallási sérelmivel foglalkozó tárgyat az alsótábla a főrendek ellenállása miatt 1833 júliusában levette a napirendről, 1833 szeptemberében Szatmár vármegyében körlevelet fogadott el a megyegyűlés. Ennek értelmében törvénytelennek nyilvánítottak minden rendeletet, mely az 1791:26. tc.-kel ellentétes, és a megye kijelentette, hogy ezeket a rendeleteket nem is fogja végrehajtani. A körlevelet a megye országgyűlési követe, az éppen szabadságon tartózkodó Kölcsény Ferenc készítette. Hasonló tartalmú körlevelet fogadott el Pest vármegye is még augusztus 27-i közgyűlésen.

²⁶ A törvényhatóságok egymás közötti levelezése már 1784 óta konfliktust jelentett a kormányzat és a rendek között. Ennek a feszültségnek egyik példáját lásd Sándor Lipót főherceg nádor iratai. Kiadja: Mályusz Elemér. Budapest, 1926. 351-352. A kérdés aztán előkerült még az 1825-27-es országgyűlé-

tartótanács nyílt parancsral tiltsa meg a postahivataloknak a megyei köriratok továbbítását. Az uralkodó 1833. október 20-i döntése értelmében azonban a megyei körlevelek feltartóztatását nem a Reviczky által javasolt módon, hanem titkos parancs útján hajtották végre és ezt csak a 6 kerületi postafőosztással közölték. A postafőosztásoknak ez ügyben a legszigorúbb titoktartást és a legnagyobb körültekintést rendelték el, felszólítva őket, hogy csak a legmegbízhatóbb helyi postamestereket avassák be a kormányzat ezen elhatározásába.²⁷

A temesvári főpostatisztnak küldött utasítással egy időben Reviczky levelet intézett Cseh Ferenc békési alispánhoz:²⁸ igaz-e az a hír, hogy a megye országgyűlési ügyekkel foglalkozó küldöttsége az úrbéri VIII. törvénycikkkel kapcsolatban egy tervezetet készített, és a legközelebbi közgyűlésen a rendek olyan körlevél jóváhagyását tervezik, melyben a többi törvényhatóságot felszólítják, támogassák az úrbéri terhek örökös megváltásának újbóli napirendre tűzését a jogügyi munkálat megfelelő helyén. Hasonló tartalmú levelet írt Lánczy József Békés megyei főispánnak is.²⁹ Reviczky ugyanekkor kéréssel fordult gróf Mailáth Antal zempeleni főispánhoz: tegyen lépéseket, hogy gróf Sztáray Albert – kinek személye és képességei megfelelő garanciát jelentenek a kormányzat számára – vállalja el valamelyik megye vezetését. A kancellár nyíltan ki is mondta, hogy a kormányzat számára egyre kellemtlenebbé váló Békés megye adminisztrátori székét szeretné Sztáraynak felajánlani.³⁰

Lánczy József, Békés vármegye főispánja 1835. február 21-én számolt be a megye február 3-i közgyűléséről, az ott elfogadott körlevél keletkezésének körülményeiről. Mivel Lánczy nem volt jelen a közgyűlésen, összefoglalóját az első alispán, Cseh Ferenc és a másodalispán, Horváth Antal jelentésére alapozta.³¹ A beszámoló szerint a gyűlés napirendjén az országgyűlési követjelentések és az országgyűlési ügyeket érintő megyei körlevelek szerepeltek. A követek beszámolóit már korábban kiadták az országos jelentőségű tárgyakkal foglalkozó megyei küldöttségnek. A Csepcsányi Tamás által írott, az 1834. december 31-én az úrbéri VII. és VIII. törvénycikk elsteréről szóló jelentés nyomán 1835. január 19-én és 31-én összeülő megyei deputáció javaslatot fogadott el.³² A küldöttség elhatározta, hogy indítványozni fogják: Békés vármegye körlevélben forduljon a többi törvényhatósághoz, kérvén, amennyiben a nevezett törvénycikkek a jogügyi munkálatban napirendre kerülnek, a követek támogassák azok elfogadását. Horváth Antal, a küldöttség elnöke szerint Novák Antal főjegyző és Beliczay József főpénztárnok a körlevélbe kívánta foglalni, hogy amennyiben az uralkodó továbbra sem szentesítené a nevezett úrbéri cikkelyeket, helyezték kilátásba az adófizetés megtagadását. A másodalispán és Fejes kanonok fellépésére ettől az indítványtól a javaslattevők elálltak, a körlevelet azonban a közgyűlés elé terjesztették, ahol a jelenlévők nagy többsége azt elfogadta. Horváth Antal hangsúlyozta, hogy a körlevél első változata

sen is. Mivel azonban a probléma törvényes szabályozására a reformkorban sem került sor, a konfliktus a rendek és a kormányzat között időről időre kiújult. Így a megyék jogkörének korlátozásával és a főispánok megyei befolyásának megerősítésével 1831-ben is foglalkozott az államkonferencia: MOL Filmtár W 4448; HHStA Staatskonferenzakten, 1831:2222, 2223.

²⁷ MOL Kanc. eln. titk. 1833:190. sz.

²⁸ Cseh Ferenc 1833-tól 1836-ig volt Békés vármegye első alispánja.

²⁹ Az 1835. január 9-i elnöki levél másolatát lásd MOL Kanc. eln. 1835:1009.

³⁰ Gróf Sztáray Albert (1785-1843) császári királyi kamarás Békés megyei birtokos is volt második felesége, Károlyi Franciska csabai birtokai révén. Az unokaöccsének, gróf Dessewffy Aurélnak a nevével fémjelzett újkonzervatívok színrelépésekor Sztáray csatlakozott ehhez a politikai csoportosuláshoz, az 1840-es évek elején pedig a Világ című konzervatív lapban számos fontos kérdésben (háziadó, örökös-váltás) fejtette ki nézeteit.

³¹ MOL Kanc. eln. 1835:701 és 702. Cseh 1835. február 7-i, Horváth 1835. február 6-i dátummal küldte el jelentését.

³² Az országos tárgyak véleményezésére kinevezett küldöttség elnöke Szentgyörgyi Horváth Antal másodalispán, tagjai Novák Antal főjegyző, Beliczay József főpénztárnok, Stachó János táblabíró, Fejes József gyulai plébános és kanonok, Lengyel Márton tisztifőügyész, Vidovich Ferenc békési főszolgabíró, Kiss János aljegyző, Kövér János kétegyházi esküdt voltak.

igen nyers és goromba volt, és ugyanilyen jelzővel illette a Csepesányi által küldött követjelentés hangnemtét is. A történekeért véleménye szerint elsősorban Novák főjegyzőt terheli a felelősség: „És így Kegyelmes Uram ezen Köz Gyűlésből is semmi jó híreket és végzéseket írhatni szerentsés nem lehetek. Vagyon ide haza olly Malleusa [itt: rosszakarója] a' Kormányának, a' ki ellen senki sem boldogulhat, míg Novák Békésben szolgál. Csendért és zozanabb gondolkozásért minden lépés hiába vagyon.” Ezek a beszámolók azt is érthetőbbé teszik, hogyan szerezhetett Wirkner már 1835. január elején bizalmas értesülést a készülő körlevélről.

Reviczky kancellár felségelőterjesztésében³³ hangsúlyozta, hogy az azelőtt nyugodt Békés megye hosszabb ideje elsőként hoz alkotmányellenes, veszélyes alapelveket tartalmazó végzéseket és ezeket a határozatokat körleveleiben közli a többi törvényhatósággal is. Reviczky jelezte, hogy ennek legutóbbi példája az 1835. február 3-i közgyűlésen az úrbéri 5., 7. és 8. törvénycikkkel kapcsolatos körlevél, melynek alapelvei – amennyiben elfogadást nyernek – alapjaiban rendítik meg az alkotmányt.

A kancellár a Békés megyei állapotokért egyértelműen Novák főjegyzőt³⁴ tette felelőssé és a nevezetes körlevél szerzőjének is őt tartotta.³⁵ Információi szerint mióta Novák Antal követi tisztéről lemondott, megyéjében „az ultraliberálisok újjátásvagyó pártjának szellemében” tevékenykedett. A főjegyzőt széleskörű ismeretei és kiváló beszédkészsége alkalmassá is teszi arra – fűzte hozzá Reviczky –, hogy az ellenzék szempontjából eredményesen működjön. Egyúttal a kancellár hivatkozott Lánczy főispán február 21-i jelentésére, mely szerint a megye nagybirtokosai alapvetően jó érzelűek, de a közgyűléseket ritkán látogatják. Ugyanakkor a megyegyűléseken megjelenő – Lánczy szerint nagyrészt protestáns – nemesség minden liberális javaslatot támogat, különösen a vallásügy országgyűlési vitái óta, és ezeket a javaslatokat nagy többséggel fogadják el. A tisztújításokon a nemesség szavazataitól függő tisztikar pedig nem mer fellépni ellenük a kellő határozottsággal. Lánczy József véleménye szerint amíg a jelenlegi körülmények nem változnak („...bis die zur Exaltation dienlichen dormaligen Umstände nicht ändern...”), a kormányzat közbelépése nem lehet eredményes, a főispán a békési körlevélnek a többi törvényhatóság általi fogadtatását és lehetséges hatását nem tartotta különösen veszélyesnek. Nyilvánvaló tehát, hogy a főispán elismerte a körlevél tartalmának, stílusának káros voltát, mégis elkerülendőnek tartotta ez esetben a közvetlen kormányzati beavatkozást.

A békési főispán 1835. március 15-én újabb levélben számolt be a megyében történekekről.³⁶ Véleménye szerint a báró Wessclényi Miklós ellen indítandó pert kihirdető királyi leirat

³³ Az 1835. márc. 18-i felségelőterjesztést lásd MOL Kanc. eln. 1835: 894.

³⁴ Novák Antal személye és tevékenysége 1834 végén, tehát követi tisztéről való lemondása után keltette fel a kormányzat figyelmét. Békés megye főjegyzője ugyanis 1834. november 9. és 15. között egy családi ügy miatt Pesten tartózkodott, és Földváry Gábor másodalispánnal szállt meg. Novák így jelen volt – a jelentés szerint – Pest vármegyének azon a közgyűlésén, amikor a többség az úrbéri 8. törvénycikkkel kapcsolatos, mindeddig kedvező utasítását visszavonta (a Pest megyei közgyűlési jegyzőkönyv szerint valójában ez az 1834. október 20-i közgyűlésen történt meg). Steinbach Ferenc, a királyi jogügyigazgatóság ügyésze titkos beszámolója szerint Novák keserűen fakadt ki Pest illiberalitása ellen és arról beszélt, hogy az ország nem fogékony még a „jó” iránt. (lásd MOL Kanc. eln. 1834: 2138.) E pesti tartózkodás kapcsán vetette fel Mércy Sándornak, a tartományi biztosság igazgatójának Reviczky kancellár, hogy nem volna-e tanácsos a megfigyeléseket Novák Antalra is kiterjeszteni. Majd Wirkner Lajoshoz fordulva a kancellár jelezte, Békés megye jelenlegi helyzetében nem tudja, kihez fordulhatna teljes bizalommal, hogy biztos híreket szerezzen Novák tevékenységéről. (lásd MOL Kanc. eln. 1834:1965.) Novák Pesten történő megjelenése azért is kelthette fel a figyelmet, mivel az önkéntes örökváltság ügyében egyre másra érkező kedvezőtlen utasítások hatására – Steinbach szerint – a liberális ellenzék tagjai, így Kölcsey is, Pozsonyból eltávozva Pesten készültek volna megbeszélést tartani.

³⁵ Vö. az 1835. jún. 15-én készült, Reviczky állítását megerősítő titkosjelentéssel (MOL Takács-hagy. Fasc. 47. 6763.).

³⁶ A levelet l. MOL Kanc. eln. 1835:698.

máris „áldásos hatást” fejtett ki, s a kormányzat következetes szigora meg fogja hozni a szükséges eredményeket.³⁷ Hangsúlyozta, hogy Novák Antal maga is mélyen megrendült a fejleményeket látva, s a február 3-i közgyűlésen történekről küldött beszámolójában megbánásának adott kifejezést. Ugyanakkor Lánczy József írásban feddte meg főjegyzőjét a körlevél keletkezése során játszott szerepe miatt, egyben figyelmeztette magatartása lehetséges következményeire.³⁸ A megyében bekövetkezett kedvező változásokat Lajcsák Ferenc nagyváradi püspök is megerősítette: az 1835. március 30. és április 4. között tartott közgyűlésen a szarvasi evangélikus iskola kapcsán küldött elutasító püspöki választ a résztvevők többsége higgadtan fogadta: „...általányosan vévén reménységem felett a leg kedvezőbbek és ami bennem tsudálkozást okozot az t:i: hogy ezen Megyének tagjai már nem az előbbi kor szellem szerént, hanem egészen megváltozva szelidebb és hodolóbb hangon a felvett tárgyukhoz szolttak...”³⁹

A kancellár azonban úgy vélte, mindezen tényeket figyelembe véve sem lehet a Békés megyei alkotmányellenes körirat ügyét levenni a napirendről. Meggyőződése szerint a felosztatott erdélyi országgyűlés⁴⁰ kapcsán egyébként is újabb körlevelekre lehet számítani a megye részéről, s ez ismét kellemetlen helyzetet teremtené a kormányzat számára. Reviczky éppen ezért királyi biztosi vizsgálat elrendelését javasolta Békés vármegyében. Ezzel együtt szorgalmazta Novák Antalnak – a körlevél szerzőjének – főjegyzői tisztéből való felfüggesztését, valamint kívánatosnak tartotta, hogy a következő tisztújításon Novákot se főjegyzőnek ne nevezzék ki, se más hivatalra ne jelöljék. Az uralkodó 1835. április 9-én, mérlegelve Reviczky kancellár felségelöterjesztését, báró Orczy Lőrincet, Arad vármegye főispánját nevezte ki a Békés megyébe küldendő királyi biztossá. Lánczy főispán április 16-i újabb levele szerint ugyan a március 30. és április 4. között tartott megyegyűlésen sem Erdély, sem Wesselényi ügye nem került szóba, mindezek ellenére a kancellár egy újabb felségelöterjesztésben fenntartotta korábbi javaslatát, és ismételten királyi biztos kiküldését szorgalmazta az uralkodónál. A király ezúttal is megerősítette báró Orczy megbízatását.⁴¹ Az 1835. május 1-jén kelt királyi leirat értesítette a megyét a királyi biztosi vizsgálat elrendeléséről,⁴² amit a június 16-i közgyűlésen hirdettek ki Gyulán. Orczy Lőrinc azonban még május 25-én levélben jelezte: a Békés megyei birtokosokhoz fűződő rokoni kapcsolatai miatt nem vállalhatja a megbíza-

³⁷ A Királyi Tábla – az uralkodó jóváhagyásával – 1835. február 25-én idézte meg Wesselényit személyes megjelenésre 1835. május 5-re.

³⁸ „Inkább véltém halálotat mint azt, hogy illy tudománnyal, bé látással, józan itélettel bíró, ’s az egész Haza előtt jó hirerül ösméretes Individum a’ Kor szellemtül ell ragadtatva anyira vetemedhetik, hogy Constitutióját tiporja, – Koronás Fejedelmét Kárhozatos Kifejezésekkel vakon sértegesse, – örülljön az ell Kábitott Község vivát Kiáltásának, – magának a’ Haza előtt /melly az efféle vakmerőséget utállja/ nevet szerezni akarjon, – ’s nem lássa által, hogy ennek jó vége nem lehet, – roszt utra készül – és elébb utóbbel éri a veszedelem. (...) Ebregeyen fell, Istenre kérem, tekintsen jó hitvesére ’s gyermekére, ne rohanjon hanyat homlok a veszedelemnek; – gondollya el, hogy minden szempillantatba a jóll létét egyedül Kegyelmes Urunk türedelmének köszönheti. – Egy két szóbúl álló parancsolat, és Ki lépet a Székébül.” (Lánczy Novákhoz írt levelének másolatát lásd MOL Kanc. eln. 1835: 698.)

³⁹ MOL Kanc. eln. 1835:935. Lajcsák nagyváradi püspök nem vett személyesen részt a közgyűlésen, Fecjes kanonok beszámolójából értesült az ott történekről.

⁴⁰ A király 1835. január 29-én kelt parancsát az erdélyi diéta felosztatásáról 1835. február 6-án hirdették ki Kolozsvárott.

⁴¹ Reviczky továbbra is hangsúlyozta: „Das Cirkulare, - ... erhált zu strafbare Grundsätze, als die Regierung dienes vermessen Benahmen des Békésér Komitats ignoriren, oder darüber hinausgehen können.” (Az április 18-i felségelöterjesztés a körlevél egy példányával lásd MOL Kanc. eln. 1835:1009., fogalmazványát lásd MOL Kanc. Eln. 1835:934.) Báró Orczy Lőrinc királyi biztosi megbízólevelét lásd MOL Magyar kancelláriai levéltár. Magyar királyi kancellária Acta generalia (a továbbiakban: MOL Kanc. ált.) 1835:5285.

⁴² MOL Kanc. ált. 1835:6162.

tást.⁴³ Ezután nevezték ki királyi biztossá Szirmay Ádámot,⁴⁴ a Hétszemélyes Tábla bíróját; az 1835. június 4-én kelt újabb döntést Békés vármegye július 6-i közgyűlésén hozták nyilvánosságra. A megyegyűlés ugyanekkor végzést hozott arról – az országgyűlési tárgyakkal foglalkozó állandó bizottság kezdeményezésének megfelelően –, hogy az első alispán a királyi biztosi vizsgálat befejezése után a lehető legrövidebb időn belül hívja egybe a közgyűlést, és a rendek küldjenek az uralkodónak egy bocsánatkérő feliratot. Ugyanakkor az éppen jelenlévő országgyűlési követ, Szombathelyi Antal többedmagával ellenezte a felirat elküldését.⁴⁵ Így már ekkor látható volt: nem biztos, hogy a vizsgálat befejezése után tartandó megyegyűlés kimenetele a kormányzat várakozásainak megfelelően alakul.

Szirmay Ádám július 21. és augusztus 1. között tartózkodott Békés vármegyében; augusztus 8-án jelentette Reviczkynek, hogy megbízatását teljesítette.⁴⁶ A kancellár ezt követően szeptember 3-án levélben fordult Wirkner Lajoshoz. Szirmay Ádám említett jelentésére hivatkozva felvilágosítást kért Wirknertől Békés megye augusztus közepén tartott megyegyűléséről. A királyi biztos vizsgálódásainak befejeztével ugyanis jelezte Reviczkynek: a megye megbánásának jeleként egy bocsánatkérő felirat megfogalmazására készül. A kancellár azonban mind ez ideig sem az augusztusi közgyűlés kimeneteléről, sem az ígért felirat megérkezéséről nem kapott információt.⁴⁷ Békés vármegye közgyűlése – a július 6-i határozatnak megfelelően – 1835 augusztusában valóban összeült, de bocsánatkérő felirat helyett augusztus 12-én újabb körlevelet fogadott el.⁴⁸ A körirat három pontban foglalta össze a megye sérelmeit: „Tetemes sérelemnek látták ugyan is mindenekelőtt a’ megyének municipalis állására, és a’ törvényhozásbani szabad gyakorlatu utasítások mellett fenálló törvényszerű jogaira nézve azt: – hogy országos dolgokat tárgyzó olyan közhatározatért, melyet únnepélyesen eszmérnek most is magokénak, a’ végre hajtó hatalom rendeléséből egyes tagok vétettek királyi Biztosság által kérdőre és feleletre...”⁴⁹ Kifogásolták a rendek továbbá, hogy az első, május 1-jei királyi leirat helytelenítette a február 3-i körlevélnek a többi törvényhatósághoz történt megküldését, holott az uralkodó az országgyűléshez intézett 1825. november 26-i resolútiójában engedélyezte a megyék egymás közötti levelezését.⁵⁰ Végez-

⁴³ Báró Wenckheim József felesége, így Wenckheim Béla édesanyja báró Orczy Terézia volt. Orczy Lőrinc levelét lásd MOL Kanc. ált. 1835:7273.

⁴⁴ Szirmay Ádám Zemplén megye főjegyzője 1826-tól a Királyi Tábla, majd 1833-tól a Hétszemélyes Tábla bírója.

⁴⁵ Vö. MOL Kanc. ált. 1836:3653.

⁴⁶ Szirmay előzetes beszámolóját lásd MOL Kanc. ált. 1835:11454.

⁴⁷ MOL Kanc. chn. 1835:1862.

⁴⁸ BmL Békés vármegye nemesi köz- és kisgyűléscinek jegyzőkönyve 1835:1444. A körirat megszerkesztésére kinevezett bizottság elnöke Horváth Antal másodalispán, tagjai: báró Wenckheim Béla és Stachó János táblabírák, Lengyel Márton tisztifőügyész, Vidovich Ferenc főszolgabíró, Kővér János esküdt, Kiss János első aljegyző.

⁴⁹ Ugyanebben a szakaszban a körlevél kifogásolta, hogy a királyi biztosi vizsgálat elrendelése nem az 1805:5. tc. előírásainak megfelelően történt.

⁵⁰ Az 1825-27-es országgyűlésen a rendek 1825. október 22-i, az alkotmány megerősítését célzó feliratukban sérelmeik között említették a megyék egymás közötti levelezésének korlátozását is: „... valamint a’ Levelvezések is megátoltattak, vagy a’ Hütlenség’ vétke terhe alatt, akadályoztattak, sőt a’ Constitutionális Lételnek elvesztése eránt és fenyegetések tétettek.” „... hogy minden Köztanácskozásnak egész nyilvánosága legyen, – erre nézve kiváltképpen megkivántatik alázatos vélekedésünk szerént, hogy a’ Törvényhatóságoknak egymással való Levelvezésének az 1792. esztendei Junius Havának 22. napján költt Kegyelmes Királyi Rendelés értelmében is, többé semmi szín alatt meg ne akadályoztatódjanak.” (lásd Felséges Első Ferentz Austriai Császár, Magyar és Cseh Ország Koronás Királyától Po’sony Szabad Királyi Várossában, 1825-dik Esztendőben, Szent Mihály Havának 11-dik napjára rendeltetett Magyar Ország Gyűlésének Írásai I. Pozsony 1825, 1826. 54., 61.) Az uralkodó november 22-i leiratában a korábbi resolúciókra hivatkozva nem tilalmazta a törvényhatóságok egymás közötti levelezését (lásd. u. o. 91.).

tül sérelmezték, hogy a királyi leirat a megye határozatát és körlevelét lázítónak és alkotmányellenesnek nevezte, holott az – összhangban az 1834. augusztus 28-i királyi leirattal – a nevezetes cikkelyeket az úrbéri munkálat törvényeinek sorából kiemelve más helyen, a jogügyi munkálat keretein belül kívánta napirendre tűzni, és azok elfogadását pártolni. Mindczek alapján utasította a közgyűlés a követeket, hogy a megye sérelmeit terjesszék az országgyűlés elé, és más megyék küldötteit is nyerjék meg a békési sérelmek pártolására: „Ezekben látván, és érezvén a’ Rendek kiváltképpen sérelmüket, – minthogy megvagnak győződve a’ felől miként az egyes tagnak fájdalma, az egészet sebzi, nem kételkednek abban, hogy annak orvoslását az egész haza színe előtt keresni mellőzhetetlen hazafiui kötelességük...”⁵¹

Reviczky 1835. október 10-én kelt levelében tudatta bizalmasával, Mércy Sándorral,⁵² hogy Szirmay Ádám királyi biztos befejezve vizsgálatát, az előírásoknak megfelelően a Helytartótanácsnak fogja küldetésének eredményét benyújtani. Reviczky tehát ekkor még nem rendelkezett részletes és pontos információkkal a királyi biztosi vizsgálat eredményeiről. Szirmaynak a kancellárhoz írt előzetes jelentéséből azonban az kitűnt, hogy a Békés megyében történtek clindítója elsősorban Csepcsányi Tamás követjelentése volt. A királyi biztos azonban nem kapott betekintést a vizsgálathoz nélkülözhetetlen dokumentumba: a megye megtagadta Szirmay ezen kérését.⁵³

A Helytartótanács csak 1835. december 15-én készítette el a Szirmay Ádám beszámolóján alapuló jelentését,⁵⁴ melyet továbbított a kancellárnak. A jelentés legfontosabb részlete az 1835. február 3-i közgyűlésen elfogadott határozat és körlevél keletkezéskörülményeinek vizsgálata volt. E szerint miután Horváth Antal másodalispán, az országgyűlési ügyekkel foglalkozó állandó megyei deputáció elnöke megkapta az úrbéri V., VII. és VIII. törvény-cikk vereségéről szóló követjelentést, 1835. január 19-re összehívta a bizottságot. Tagjai közül január 19-én csak Fejes József gyulai plébános és kanonok, Novák Antal főjegyző, Kiss János aljegyző (egyben a bizottság jegyzője), Beliczay József főadóscedő, Kövér János esküdt és Vidovich Ferenc, a csabai járás főszolgabírája jelent meg. Az úrbéri törvényekkel kapcsolatos határozat és valamennyi törvényhatóságnak elküldendő körlevél elfogadását Novák és Beliczey javasolták. Ezt az indítványt a megjelent tagok egyhangúlag elfogadták. A bizottságon belül azonban vita bontakozott ki arról, hogy a körlevelet azonnal vagy csak a jogügyi munkálat megfelelő helyén küldjék-e el a többi törvényhatóságnak. Továbbá felvetődött az a kérdés, hogy a köriratot milyen formában és értelemben fogalmazzák meg, azaz milyen elveket vessenek papírra. Az azonnali elküldés ellen tiltakozó Fejes kanonokkal és az alapelveket kifogásoló Vidovichsal szemben a jelenlévők arról határoztak, hogy a körlevelet a követjelentések és az országgyűlési napló beszámolója alapján a jegyző állítsa össze, a másodalispán pedig január 31-re hívja újból össze az állandó bizottságot. A január utolsó napjára összehívott megbeszélésről Fejes kanonok hiányzott, megjelent azonban Stachó János táblabíró és Lengyel Márton főügyész. Mivel már az előző ülésen elfogadták a határozat és a körlevél alapelveit, Stachó és Lengyel kifogásait nem vették figyelembe. Ez alkalommal sem készültek el azonban a szóban forgó tervezettel, ezért úgy határoztak, hogy ennek hitelesítésére a február 3-i közgyűlés előtt, a reggeli órákban kerüljön sor. Ebben az időpontban azonban a fő- és aljegyzőn kívül senki sem jelent meg.

⁵¹ A körlevél egy példánya megtalálható: Pest megyei Levéltár Pest-Pilis-Solt vármegye nemesi közgyűlésének iratai 1835-1-4921.

⁵² Mércy Sándor (1779-1848) Somogy megye főispánja 1831 és 1845 között; 1831. december 16-tól 1833 nyaráig személynök. 1833 nyarán helytartótanácsossá és az adóügyeket intéző commissarius provincialis (országos tartományi biztosság) főigazgatójává nevezték ki. Császári kamarás és valóságos belső titkos tanácsos.

⁵³ MOL Kanc. eln. 1835:2140.

⁵⁴ MOL Kanc. ált. 1836:3653.

A február 3-i közgyűlésen a másodalispán mint az állandó bizottság elnöke benyújtotta a január 19-i és 31-i tanácskozások jegyzőkönyvét,⁵⁵ valamint a körirat tervezetét. Napirendre kerültek továbbá a többi törvényhatóságtól érkezett körlevelek és a követek jelentései. Csepcsányi Tamás legutóbbi követi beszámolója⁵⁶ nagy vihart váltott ki, elsősorban a kormányt és a főrendeket bíráló sorai miatt: „December 30kán felnevődött a' VIIIk Törvény Czikkely a' Jobbágyoknak személy, s' vagyombeli batorságáról, mely hosszas, 's elmés vitta-tások után testvércivel az Vk és VIIk Törvény Czikkelyekkel hasonló szomorú sorsot szenvedett, 's ez úttal csak 21. Megyék által pártoltatván el esett! – az azt most pártolze Megyék e' Következendők, Somogy, – Borsod, – Komárom, – Nógrád, – Tolna, – Verőcze, – Zala, – Zemplény, – Zólyom, – Honth, – Csongrád, – Békés, – Csanád, – Soprony, – Bihar, – Temes, – Bars, – Ung, – Szabolcs, – Nyitra, – Po'sony, – a' többi Megyék a' nagyon tisztelendő Papi Renddel együtt ellene nyilatkozván ki magokat, hogy azonban az Izenet a' Kegy: Resolútió értelmében újra el készítessen, ezen Tárgy annyiba a' Kerületi Tanácskozásokra vissza útasítottatott.⁵⁷ – Hogy ezen három Törvény Czikkelynek e' szomorú sorsa lön, ennek fő oka a' Nemzet álhatatlansága 's gyengesége, a' sokféle be folyás, a' Törvényhatóságokra a' Követekre, eggyes ki nézések, Kecsgető remények, felsőbb hivatalokra való nyomorúlt vágyások okozák azt, hogy a' mikor sok vissza hozatlatan arany időnek elvesztésével ápolgattunk valamely hasznos tárgyat két Esztendeig, végre a' habozó, 's változékony útasítások, meg győződésck oda teszik le azt, a' hová a' Fő-rendek és Kormány Emberei kívánnják. – Nyugodalomra tetetett tehát ezen három testvér Törvény czikkely, u. m. az Vdik Törvény Czikkelynek, A' Jobbágy örökös ki váltságárúl szóló szakasa, a' VIInek azom szakasa, hogy a' Földes Úr tulajdon Ügyében Bíró ne lehessen, – 's ezen VIII. Törvény Czikkely, a' Jobbágyoknak személy 's vagyombeli bárorságárúl, mind azon által ezek egészen elvesztve nincsenek, ennek, és sok jónak gyümölcsai a' Diáriumba el vagynak vetve, csírízának ezek a' Köz véleménybe, 's a' boldogabb jövendő fogja ezek gazdag gyümölcsait aratni.”⁵⁸ A sértőnek tartott sorokat gróf Esterházy Mihály és Lukács József⁵⁹ csanádi alispán utasították vissza. Ezután került sor a körirat megvitatására. A tervezet egyes kifejezéscivel, annak azonnali elküldésével nem értett egyet Cseh Ferenc első alispán, gróf Esterházy Mihály, Stachó János és Novák Ferenc táblabírák. A köriratot azonban a nagy többség tapssal és közfelkiáltással elfogadta, anélkül, hogy azt szakaszonként újra felolvasták és vizsgálat alá vették volna. A királyi biztosi jelentés Fejes kanonok vallomása alapján arról is beszámolt, hogy Tom-

⁵⁵ A tanácskozásokat összegző irat többek között így fogalmazott: „...mind azért oda járulna a' Küldöttség véleménye, hogy szólíthatnának fel a' törvényhozási tárgyak feletti tanácskozások alkalmával léendő fel elevenítésekkor azt ujjabban is pártolván, a' haza köz boldogságát minden ki tethető törvényes módokkal előmozdítani, törekedjenek: mi módon kívánná pedig a' küldöttség ezen felszólítást megtertettni az itt% itten foglalt feltétel azt bővebben kifejti. Mi után pedig már a' VIII a' Jobbágyok személy és vagyombeli bátorságáról szóló Törvény Czikkely elcsett volna a' Zalai biztosítás, hogy Ő Felsőge minden önkényt akadályoztatni kíván, a' VII Törvény Czikkely eljébe szövetezne a' megyei követek által is történt pártoltatását helyesnek látja a' Küldöttség...” (BmL Békés vármegye nemesi közgyűlésének iratai 1835:117.)

⁵⁶ Csepcsányi egy korábbi, 1834. dec. 5-i követi jelentésében már jelezte, hogy három fontos törvényjavaslat eddig biztosnak tűnő többsége veszélybe került: „October 19től fogva tegnapi napig az az December 4ik napjáig tartott Kerületi Ülésekben a' Fő Rendi Izenet folytában szakadatlanul az Úrbéri Törvény Czikkelyek eránt folyt a' tanácskozás – az ez úttal közbenjött változásokat kimerítő Izeneteket midőn az % alatt alázatosan ide zárva megküldjük nints egyebet mit megjegyeznünk, mint hogy az 5ik 7ik és 8ik Törvény Czikkelyeket melyeket az Adozó Nép epcdó, és igazságos esdeklésre tekintve mint a' közboldogság talpkövcit ekkorig mindég nagy többség pártolá, a' mintegy 3 hét óta változó Instructiók ingadozásba hoztak.” (BmL Békés vármegye nemesi közgyűlésének iratai 50. követjelentés)

⁵⁷ A szavazásról és a vitáról lásd KLÖM IV. 69. skk.

⁵⁸ BmL Békés vármegye nemesi közgyűlésének iratai 52. sz. követjelentés (1834. dec. 31.)

⁵⁹ A rendelkezésre álló szematizmusokban azonban Lukács József csak 1837 és 1840 között tűnik fel Csanád vármegye másodalispánjaként.

csányi József esküdt⁶⁰ a körlevél kinyomtatását javasolta, ezt az indítványt azonban – Novák főjegyző figyelmeztetésére – nem fogadták el.

A királyi biztos vizsgálata tehát – ellentétben Reviczky kancellárral – elsősorban nem Novák Antalt tekintette felelősnek a körlevél megszületésében, hanem Csepicsányi Tamás követjelentését. Szirmay jelentésének kézhez vétele után a kancellár többször sürgette a nádoron, illetve Lánczy főispánon keresztül, hogy a kormányzat betekintést nyerhessen a követi beszámolóba. A Pozsonyban tartózkodó Lánczy József ugyan utasította a Békés megyei jegyzői hivatalt, hogy küldje el a kért iratot, ám ez 1835 végéig nem történt meg. Továbbá sem Novák Antal elmozdítására, sem Csepicsányi megrovására nem került sor.⁶¹

A megye már említett, augusztus 12-én elfogadott köriratát ugyan a temesvári postahivatalban feltartóztatták,⁶² és annak egy példányát elküldték a kancellárnak, az országgyűlés azonban 1835 szeptemberében napirendjére tűzte a békési sérelmet. Csepicsányi Tamás – utasításának megfelelően – a szeptember 14-i kerületi ülésen előterjesztette a megyéjét ért sérelmeket. Az augusztus 12-i békési körlevél tartalmával összhangban Deák Ferenc ugyanekkor négy pontban foglalta össze az elküldendő felirat tartalmát: törvénytelen volt, hogy a megye határozata miatt egyes tagokat vizsgálat alá vettek; törvénytelen volt a főispán személyének megkerülése és mellőzése, maga a királyi biztosi vizsgálat; további sérelem az, hogy a május 1-jei királyi leiratban a megyét lázítással vádolták; a fő sérelem azonban a megyék levelezésének korlátozása. „Ez alkotmányos létünkbe olly mélyen bevág, hogy azt a leghathatós b ellenzéssel nem venni nem lehet” – zárta a felsorolást Deák.⁶³ Ezen szempontok figyelembevételével készült el a békési sérelem ügyében elküldött első felirat- és üzenet-tervezet. A tervezeteket az október 12-i országos ülésen hagyta jóvá az alsótábla, a felsőtábla pedig október 19-én tűzte napirendjére a kérdést. Mivel a főrendek nem találták sérelmesnek az uralkodó eljárását és magát a királyi biztosi vizsgálatot, nem egyeztek bele abba, hogy az országgyűlés a feliratot az uralkodónak elküldje. Álláspontján a felsőtábla a későbbiekben sem változtatott, e tárgyban küldött utolsó, 8. üzenetüket 1836. április 30-án kapta kézhez az alsótábla. A rendek, korábbi álláspontjukat fenntartva, még aznap jóváhagyták a szólás-szabadság ügyében küldendő 17., a békési sérelem tárgyában pedig a 9. üzenetet.

A kormányzat valós veszélynek tartotta az ellenzék egyik meghatározó személyiségének, Kölcsey Ferencnek újbóli követé választását, és reális lehetőségnek vélte az 1834 decemberében kisebbségbe került úrbéri reformjavaslatok ismételt napirendre tűzését. Ehhez járult az a félelem, hogy az erdélyi országgyűlés feloszlása miatt tiltakozások várhatók, s számoltak a Wesselényi ellen megindított vizsgálat, majd per lehetséges kedvezőtlen hatásával is. Ebben a politikai helyzetben különösen veszélyesnek tűnhetett tehát Békés vármegye több alkalommal is bizonyított ellenzéki magatartása, az ebben a szellemben készült közgyűlési végzéseknek a többi törvényhatóságnak történő megküldése. Így az 1835. február 3-i megyegyűlés határozata és az ekkor elfogadott körlevél – az ország politikai helyzetének mérlegelése után – arra készítette a kormányzatot, hogy akár az alkotmányosság egyik alappillérének, a szólás-szabadságnak a sérelme árán is, királyi biztosi vizsgálat útján felelősségre vonja a megyei határozatért felelős személyeket. Békés megye ellenállása miatt a személyes felelősségre vonás elmaradt, az uralkodó azonban 1836. május 16-i leiratában az erélytelennek tartott Lánczy Józsefet – főispáni címe fenntartása mellett – felmentette a főispáni teendők alól, és a kor-

⁶⁰ Tomcsányi József 1832 és 1840 között orosházi esküdt, 1843 és 1846 között alszolgabíró, 1843-tól 1846-ig csabai főszolgabíró, 1846 és 1849 között másodalispán, 1847-48-ban Tormássy Jánossal a vármegye országgyűlési követe.

⁶¹ Lásd erről MOL Kanc. ált. 1835:11454., 1835:12439., 1835:13446., 1835:15393.

⁶² Vö. Wust Ferenc temesi főpostastiszt jelentésével (MOL Kanc. eln. titk. 1835:152.)

⁶³ Kossuth Lajos Összes Munkái V. Kossuth Lajos: Országgyűlési Tudósítások. S. a. r. Barta István. Bp., 1961. 63.

mányhoz hí Aczél Antalt⁶⁴ nevezte ki főispáni helytartóvá. Aczél július 28-i beiktatásakor azonban Békés megye rendei látványosan demonstrálták, hogy nem értenek egyet az uralkodói döntéssel: már július 27-én elmaradt a főispáni helytartó ünnepélyes fogadtatása és köszöntése, az eskü szövegét pedig Boczkó Dániel javaslatára az eddigi gyakorlattal szemben magyar nyelven és világi személy, Novák Antal főjegyző kezeibe kellett letennie. Sőt Aczél további tevékenysége sem tudta a helyi ellenzék erejét megtörni.⁶⁵

A Békés megyei ügy háttérében álló átfogóbb probléma, a törvényhatóságok egymás közötti levelezése továbbra is megoldatlan maradt. 1835 nyarán ugyan Reviczky kancellár javasolta, hogy az uralkodó érvényes szabályozás híján – az országgyűlés közeli berekesztése alkalmával – valamennyi törvényhatósághoz elküldendő királyi leiratban tiltsa meg a megyék egymás közötti levelezését, mivel az ebben a tárgyban eddig kiadott titkos rendeletek, ahogy többek között a békési példa is bebizonyította, eredménytelenek maradtak,⁶⁶ de a kancellár javaslata éppúgy nem valósult meg, mint a kérdés törvény általi szabályozása.

ORSOLYA VÖLGYESI

Royal commissioner's investigation in Békés County (1835)

The paper discusses one of the most debated events of the political life of the 1830s on the basis of archival sources. From the early 1830s, Békés County had become an important basis for the reform opposition. The attention of the government was probably raised by the consistent opposition behaviour of the deputies from Békés, and by their close cooperation with decisive personalities of the opposition, such as Miklós Wesselényi, Ferenc Kölcsey, and Ödön Böcöthy. After the bills proposing the security of the persons and property of villeins, the abolishment of manorial courts, and voluntary manumission compensation were voted down in the lower house in December 1834, Békés County sent a circular to all the municipal authorities on February 3, 1835, to support having the important bills repeatedly put on the agenda. The government, on account of the resolution of the county meeting, ordered an investigation by a royal commissioner into the circumstances of the composition of the circular and to take its authors to task. The investigation started after the dissolution of the Transylvanian diet, and following the beginning of the trial of Miklós Wesselényi on charges of treason. In the tense political situation, the parliamentary opposition had, at the request of the county, the Békés case as well as the trial of Wesselényi put on its agenda as violations of the freedom of expression. The opposition claimed that the government had started investigating certain individuals for a resolution of the county meeting, indeed, that it intended to restrict correspondence among the counties themselves -- not for the first time since the 1790s. No one was prosecuted in Békés County as a result of the royal commissioner's investigation, but the Lord Lieutenant [főispán], regarded as a weak man, was replaced by a procurator [főispáni helytartó] in 1836. Not even this move could, however, prevent the opposition from gaining ground just as the further orders of the government were unable to restrict the correspondence among the counties, which the opposition regarded as one of the most important constitutional rights.

⁶⁴ Aczél Antal (1788-1868) az egykori személynök, Aczél István fia. Az 1832-36-os országgyűlésen Arad vármegye első követe. 1836-tól Békés vármegye főispáni helytartója, 1841-től királyi tanácsos, ugyanabban az évben Csongrád vármegye adminisztrátora, 1843 és 1845 között Torna vármegye, majd 1845 és 1848 között Csanád megye főispánja.

⁶⁵ A beiktatás részletes leírását lásd Kossuth Lajos Összes Művei VI. Kossuth Lajos: Ifjúkori iratok. Törvényhatósági Tudósítások. S. a. r. Barta István. Budapest, 1966. 716-719.

⁶⁶ MOL Kanc. eln. titk. 1835:123.